

Prof. Dr.
CELÂL TARAKÇI
ARMAĞANI

Hazırlayanlar
Dr. Ahmet Cüneyt İssı • Dinçer Eşitgin

BİRLESİK

9 789944 722292

MEHMET ÂKİF'İN VATAN COĞRAFYASI

Yrd. Doç. Dr. Selçuk Çıkla

Giriş

"Yazmak" ve yazdıklarıyla halkını aydınlatmak aydın sorumluluğunun en önemli şartıdır. Yazmak ve yazdıklarıyla yön göstermek, toplumun ihya edilmesi anlamına gelir. Bu işe öncülük edenler münevver, mütefekkir, aydın veya entellektüel olarak adlandırılan kişilerdir. Yakın tarihimizde bu tarife uyanlardan biri de Mehmet Âkif'tir. Zira Mehmet Âkif'in şiirinde fikir ve hayal, ruh ve vicdan her yerde karşımıza çıkar. Şairin zahir ve batın coğrafyasının sınırlarını özellikle kalbinin ve aklının verimleri çizer. Türk edebiyatında onun kadar hayatı, toplumu, hayal ve gerçeği; ruh, fikir ve his ağıyla örerek sanatını toplumun yararına bu kadar yoğun bir şekilde vermiş başka bir şair yoktur desek, yeridir.¹

Mehmet Kaplan, tarih ve edebiyatımızda birtakım "tip"lerden bahseder (Kaplan, 1991). Bunlardan önde gelenler, şahsiyetlerine "hareket" hakim olan *alp* tipiyle, "manevî güç" hakim olan *velî* tipidir (Kaplan, 1991, 5). Bir de Tanzimat'tan sonra şahsiyetine "değişkenlik" hâkim olan "batılı tip" görülmeye başlanmıştır (Demir, 1987, 286). Bütün bunların yanında ayağını direyen ve davasında asla yan çizmeyen bir Âkif realitesi mevcuttur. Aslında Âkif'te hem *alp* tipinin hem de *velî* tipinin karakteristik özelliklerini birlikte görmek mümkündür.

Bu karakteristik özelliklerin şairin hayatındaki gerçekleşimi açısından bakıldığında Mehmet Âkif'in hayatı ile *Safahat*'ta söyledikleri

arasında tam bir uygunluk olduğu görülür. Bu vesileyle, onun vatan coğrafyasını tahlil ederken hem yukarıda değinilen ve hem de aşağıda bahsi geçecek konulara dikkati yoğunlaştırmak gerekir.

Bu dikkate sahip olmak için ilk önce "*Âkif'in okuru*" olmayı hak etmek lazımdır. Çünkü her metnin bir örnek (ideal) okuru vardır. "*Bir metin 'bir varmış bir yokmuş' ile başlıyorsa, kendi örnek okurunu hemen seçtiğine dair bir işaret göndermiş olur: Bu okur ya bir çocuk olmalıdır ya da sağduyunun ötesine giden bir öyküyü kabul etmeye hazır birisi.*" (Eco, 1996, 1). İşte, Âkif'in örnek okurunun da belli kabullerle yola çıkması gereklidir. Diğer taraftan bu okur "*dış coğrafya*" ile insanın dış dünya ve onunla olan ilişkisinin, "*iç coğrafyası*" ile de insanın düşünce ve his âleminin kastedildiğini rahatlıkla anlamış olmalıdır. Bu bakış açısından yola çıkarak bu yazıda Mehmet Âkif'in söz konusu ettiği coğrafyayı ve şiirinde yer alan vatan coğrafyasını, yani arzuladığı "*gönül coğrafyası*"nı sanatıyla nasıl kurduğu ve vatanlaştırdığı ele alınacaktır. Böylece, İstiklâl Marşı şairinin büyük bir imparatorluğun faylarında görülen sayıca çok ve kuvvetçe de güçlü kırılmaların yoğun olduğu bir zamanda, nerelere niçin gittiği, şiirinde geçen yer adlarını hangi sebeplerle kullandığı, gittiği yerler ile şiirinde dile getirdiği yerler arasındaki ilişki ortaya konmuş olacaktır. Mehmet Âkif'in hayatını, sanatını, düşüncelerini, hislerini bir potada toplayan hayalindeki vatan coğrafyasının hududu bu şekilde yakalanmaya çalışılacaktır.

Âkif'in Okuru Olmak

1. Mehmet Âkif, daha *Safahat*'in² (Ersoy, 1991) ilk şiirinde okurunu, şiirini nasıl okuması gerektiği hususunda hazırlamaktadır. Bu hazırlık, ideal okurun hazırlığından başka bir şey değildir. Böylece, okur nasıl bir metinle karşı karşıya olduğunun bilinciyle hareket etme imkânı kazanır.

Oku, şâyed sana bir hisli yürek lâzımsa;

Oku, zîrâ onu yazdım iki söz yazdımsa. (s. 2)

2. Mehmet Âkif, şiirlerinde ister gördüklerini dile getirsin, isterse hislerini ifade etsin, yalnızca ve mutlaka gerçeği anlatır.

Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;

Ancak görülen vak'aların hepsi hakîkat. (s. 14)

Şiir, roman ve hikâye, sanatkâr tarafından "kurgu"lanan ve "*edebî metin*" haline getirilen edebî türlerdir. Bu türler kurmaca temeline dayanır. İngilizce *fiction*, yani kurmaca terimi, gerçek olmayan olay ve kişileri konu edinmeyi ifade eder (Collins Cobuild English Language Dictionary, 1993, 529). Yeni edebiyat teorisyenlerine göre edebî türler roman, şiir ve dramdan ibarettir (Wellek-Warren, 1983, 313) ve bu tür-

lerin edebî olabilmeleri, gerçek olmamaya, hayâlî olmaya ve zevke (arınma, haz) hitap etmelerine bağlıdır.

Oysa Âkif, her şeye hakikat gözüyle bakar. *Safahat*'ın dördüncü kitabı "Fatih Kürsüsünde"de Galata Köprüsü'nde vapurdan inen iki arkadaşın Fatih Camii'ne kadar yol boyunca konuşmalarında pek çok cemiyet ve kültür meselesi, nükteli ve zevkli bir üslûpla dile getirilirken (Ersoy, 1991, LXVIII) aralarında şöyle bir muhavere geçer:

- *Sabahleyin yine bir hayli nükte fırlattın!*

Hayâli bol bol akıttın, serâbı çağlattın!

- *Hayır, hayâl ile yoktur benim alış verişim...*

İnan ki: Her ne demişsem görüp de söylemişim.

Şudur cihânda benim en beğendiğim meslek:

Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek! (s. 212)

Safahat incelendiğinde ondaki şiirlerin diğer birçok şairinkinden farklı olduğu görülür. Âkif, her fırsatta toplumun ve Müslümanların bir yarasına parmak basar. Böylece onun şiiri diğer kurmaca eserlerden ayrılır. Âkif, mümkün olduğunca hayalden kaçınan ve gerçeği haykıran bir şairdir.

O, yazdıklarının ne kadar şiir olup olmadığı üzerine sürekli düşünmüş, bazen tüm şiirlerini yakmayı bile aklından geçirmiş; ancak hayatının son yıllarında gerçek şiire ulaşabileceğini söylemiştir (Haksal, 1999-2000).

Mehmet Âkif, şiirinin ne durumda olduğunun farkında olan bir şairdir:

Safahatımda, evet, şi'r arayan hiç bulamaz;

Yalnız, bir yeri hakkında "Hazîn işte bu!" der,

Küfe? Yok. Kahve? Hayır. Hasta? Değil. Hangisi ya?

Üç buçuk nazma gömülmüş koca bir ömr-i heder! (s. 139)

3. Mehmet Âkif'in sanatını şekillendiren temel, *İslâm dinidir*. O, *İslâm*'ın öğretilerine göre unutulmamayı sağlayacak bir eser peşindedir:

Ölen insan mıdır, ondan kalacak şey: Eseri;

Bir eşek göçtü mü, ondan da nihâyet: Semeri. (s. 487)

Âkif'in Meseleleri

Mehmet Âkif, yukarıda izah edilen sanat anlayışı çerçevesinde şiirlerinde çeşitli meseleleri dillendirmiştir. Bize onun vatan coğrafyasının sınırlarını çizen de bu meselelerdir: Gerilikten kurtulup ilerlemek, ilerlemek için çok çalışmak, âileyi korumak, medeniyette ileri gitmek, Şark'ın olumsuz yönlerini eleştirmek, Garb'ın olumlu taraflarına sahip olmaya gayret etmek, *İslâmiyet*, insan hakları vs. konularında

hassas olup gayret göstermek... Mehmet Âkif, şiirinde dönüp dolaşıp sürekli bunlardan bahisler açar:

*"Hayât-ı âile" isminde bir maîset var;
Saâdet ancak odur... dense hangimiz anlar? (s. 105-106)*

*Medeniyyetteki insanlar için matbûât,
Şimdi kürsîlerin en yükseği, lâkin, heyhât,
Sizde hiç böyle değil, belki tamamen aksi:
En fenâ bir cereyân gösteriyor en iyisi. (s. 151)*

*Mütefekkirleriniz dîni de hiç anlamamış;
Rûh-i İslâm'ı telakkîleri gâyet yanlış. (s. 174)*

*Sanıyorlar kafa kesmekle, beyin ezmekle,
Fikr-i hürriyyet ölür. Hey gidi şaşkın hezele! (s. 150)*

Kısacası, "Âkif hem millî, hem İslâmî, hem de medenî (çağdaş) gayeleri olan bir insan, şuurlu bir aydın olarak temâyüz eder. Başlangıçta değilse bile, daha sonraki yıllarda, onun fikirlerini şu üç ana esasa dayandırdığı görülür:

1. İslâm inancı, İslâmiyetin temel ve orijinal esasları.
2. Türkün millî kültürü, Türkün yiğitliği, kahramanlığı, vatan-severliği.
3. Batının ilim ve tekniği, çalışkanlığı, ilim zihniyeti." (Özbalcı, 1987, 203)

Mehmet Âkif, şiirlerinde ortaya koyduğu meselelerinde birçok yerlerden (şehir, ülke, kıta, vd.) bahseder. Şairin, şiirinde bu yerlerden bahsetmesinin en önemli sebeplerinden biri onun "personel miti" ile ilgilidir. Personel mit, sanatkârın üzerinde yoğunlaştığı ve sanatının özünü oluşturan duygu, düşünce veya temadır.

Her şairin bir personel miti vardır. "Edebiyatta (theme), bir şairin dünyası demektir. «Mythe personnel» temlerin etrafında teşekkül eder." (Tanpınar'dan aktaran: Alptekin, 1975, 124). Âkifin şiirleri tarandığında, onun personal mitinin "İslâm Birliği İdeali" olduğu rahatlıkla görülür. O, bir dava adamıdır. O, ideallerini, düşlerini şiirleştirmekle kalmamış, aynı zamanda onları gerçekleştirmeye de çalışmıştır. Kısacası bütün bu düşleştirme ve gerçekleştirme faaliyetlerinde Müslümanların uyanmalarını, kalkınmalarını ister ve bütün gayreti de bunun içindir.

Âkif'in derdi, dünya üzerindeki Müslümanların birliğini temin etmektir. Bunu sağlamak için Osmanlı'yı güçlü olduğu zamanlarındaki durumuna yeniden getirmek, İslâma sarılmak, dünya üzerindeki Müs-

lûmanlarla temas halinde olmak gerektiğini düşünür. Mehmet Âkif'in en büyük meselesi "İslam Birliği İdeali"nin temeli de bu görüşe dayanır. Ancak, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarında görülen hareketlilik ve zamanın şartları, şairin ideale ulaşmasını engellemiştir. Bunda dönemdeki hâkim görüş ve temayüllerin etkisi vardır.

Osmanlı Devleti, yüzyıllarca, hakimiyeti altındaki topraklarda yaşayan insanların huzuru için çalışmış olmasına rağmen Fransız İhtilâlî'nin de tesiriyle öncelikle Müslüman, değişik ırklardan unsurlar ayrılma temayülleri göstermeye başlamışlardı. Bu ise *"Osmanlılık, yani Osmanoğulları ocağının etrafında din farkı gözetmeksizin aynı haklara sahip muhtelif kavim ve milletlerin toplanmasından doğan içtimâî heyet ideolojisi"*nin (Tanpınar, 1988, 152) yavaş yavaş tesirini kaybettiğini gösterdi. Gelişmeler, Balkanlardaki Hristiyan halkın millî birer devlet kurmaya başladıklarını gören (Türk olmayan) Müslümanların da bağımsızlık arayışı içine gireceklerinin ipuçlarını veriyordu. Bunun üzerine Türkçülük ve İslâmcılık ideolojileri ortaya çıktı. Türkçüler sadece Türk unsurları, İslâmcılar ise sadece Müslüman unsurları dikkate alıyorlardı. Müslüman unsur içine Türkler de girdiğinden ve dünyada İslâm'ın en güçlü olarak yaşandığı, Müslümanları da koruyabilecek olan İslâm âleminin son ve büyük dayanağı Türkiye (Türkler) olduğundan Âkif, hararetle bu fikri (İslâmcılık) savundu. Daha sonraları *"Millî Mücadele, her iki zümre mensublarının birleşme noktalarını çok açık bir şekilde ortaya koyan bir hadise teşkil eder: Mehmed Emin, Millî Mücadele'ye önce "bu toprağın çocuğu" olduğu ve sonra da Türkiye'yi "Türk Dünyası'nın en büyük ve en son dayanağı" saydığı için koşarken; Mehmed Âkif de, yine önce "bu toprağın çocuğu" olduğu ve sonra da Türkiye'yi "İslam Dünyası'nın en büyük ve en son dayanağı" saydığı için koştu."* (Akyüz, Batı Tesirinde..., 541)

Bu çerçevede her ne kadar Âkif umduğunu bulamadıysa da, elinden ve dilinden geldiği kadarıyla bu idealini gerçekleştirmek için çalışmıştır. Bu ideale varmak için de hayalinde canlandırdığı vatan coğrafyasıyla ilgilenmeye, şiirlerinde bu coğrafyanın meselelerini dillendirmeye gayret etmiştir. Bu noktada Mehmet Âkif'in vatan coğrafyasını *Safahat* üzerinde iz sürerek takip etmek gerekmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında şairin vatan coğrafyasını tespit ederken bazı sınıflandırmalara gitmemiz gerekir. Burada öncelikle şairin gidip gördüğü yerler (Ersoy, 1991, XIII-LVI), sonra da şiirinde geçen mekânlar söz konusu edilecektir.

Şairin Coğrafyası

Mehmet Akif, 1873'te İstanbul'un Fatih semtinin Sarıgözel mahallesinde doğmuştur. Milliyet olarak Arnavut'tur ve babası Arnavutluk'un İpek kazasının Suşisa köyünden gelmiştir. Âkif, görevi gereği Edirne'de baytar müfettişliği, Adana'da vilayet baytarlığı yapmış, hayvan alımı vazifesi için Şam'a (1896) gitmiştir. 1914'te iki ay sürecek Mısır seyahatine çıkıp sırasıyla şu güzergahı takip etmiştir: İstanbul, Beyrut, Kahire, El-Uksur (Lüksor)-Kahire, Medine, Şam, İstanbul. 1914 yılı sonunda devlet tarafından vazifeli olarak Berlin'e, yine resmî görevle 1915 yılında da Arabistan'ın Necid bölgesine gitmiş, dönüşte Medine, Şam ve Beyrut'a uğramıştır.

1920'de Millî Mücadele başladığında Mehmet Âkif Anadolu'ya geçmiş, Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine Ankara'ya gelmiş ve halkı aydınlatmak için Balıkesir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya, Afyon, Konya ve Kastamonu'ya gitmiştir. Mehmet Âkif, 1923 yılında Abbas Halim Paşa'nın daveti üzerine, onunla Mısır'a gitmiş, iki yıl kadar kaldıktan sonra tekrar yurda dönmüş, fakat 1925'teki ikinci gidişinden sonra 11 yıl süreyle Kahire'nin yakınlarındaki Hilvan kasabasında ikamet etmiştir. 1935'te rahatsızlanan şair, hava değişimi için Lübnan'a ve sonra da Antakya'ya geçmiştir. Hastalığı ilerleyen Âkif, 1936 Haziran'ında yurduna doğru yola çıkmış, vapur Çanakkale'den geçerken ve İstanbul'un camileri görününce şair kendini tutamayarak gözyaşlarına boğulmuştur.

Kısacası, şairin, Anadolu topraklarında gittiği ve az bir süre de olsa kaldığı yerler, İstanbul, Edirne, Adana, Ankara, Balıkesir, Burdur, Sandıklı, Dinar, Antalya, Afyon, Konya, Kastamonu, Antakya; Anadolu dışında, Avrupa'da Berlin, Afrika'da Kahire, Ortadoğu'da Arabistan (Necid Bölgesi, Medine), Şam, Lübnan ve Beyrut'tur.

Şiirlerindeki Yer Adları

Mehmet Âkif in şiirinde geçen yer adları sayıca hayli yüksektir (Elmas, 2000, 164-165). Onun vatan coğrafyasını şiirinde geçen bu yerler belirlenir:

1. Şiirler incelendiğinde dört çeşit yer adıyla karşılaşırız: Birinci derece yer adları kıta (Avrupa, Asya, Afrika); ikinci derece yer adları ülke ve millet; üçüncü derece yer adları şehir ve kasaba; dördüncü derece ise cami, kahve, ev, sokak gibi yerlerin adlarıdır.

2. Bu dört tür yer adının her biri bize ayrı bir şeyi ifade eder: Kıtalar, Şark-Garb karşılaştırmasıyla birlikte medeniyet farkını izah etmede kullanılmıştır. Şehir, ülke ve millet adlarının bir kısmı birinci seviyede onun vatan coğrafyasını ve bu coğrafyayı niçin tercih ettiğini or-

taya koyar. Cami, kahvehane, ev ve sokak ise günlük hayatın ve toplum hayatının meselelerinin işlendiği şiirlerde geçer.

3. Daha geniş bir mekânı kaplayanlardan başlayarak, Âkif'in, şiirinde nasıl bir gönül coğrafyası çizdiğini görelim:

a. Mehmet Âkif'in şiirinde geçen en geniş toprak parçaları Eski Dünya-Yeni Dünya ile Şark-Garb'dir. Asya, Afrika, Avrupa'ya "Eski Dünya" denmesi, buraların en eski yerleşim yerleri olmaları ve coğrafi keşiflerden itibaren yeni yeni tanınmaya başlayan Amerika ile Avustralya'ya "Yeni Dünya" adının verilmesinden kaynaklanmaktadır. Şark-Garb ayrımında ise yönden ziyade medeniyet farkları göz önünde tutulmuştur. Şark ve Garb, şiirlerde daima yön olarak değil, bir fikir, medeniyet, zihniyet, hayat ve hayatı algılayış tarzı olarak karşımıza çıkar (Ersoy, 1991, 526, 533). Zaten Âkif, bu iki öğeden her ne zaman bahsederse mutlaka Şark'ın geri kalmışlığını, Garb'ın ileri oluşunu dile getirir. Şark'ı çok sık konu edinmesinin temel sebebi ise, Müslüman unsurunun burada olması ve Garb'a karşı geri bulunmasıdır.

*Musallat, hiç göz açtırmaz da Garb'ın kanlı kâbûsu,
Asırlar var ki, İslâm'ın muattal beyni, bâzûsu.*

*"Ne gördün, Şark'ı çok gezdin?" diyorlar. Gördüğüm: Yer yer,
Harâb iller; serilmiş hânümânlar; başsız ümmetler;
Yıkılmış köprüler; çökmüş kanallar; yolcusuz yollar;
Buruşmuş çehreler; tersiz alınlar; işlemez kollar;
Bükülmüş beller; incelmüş boyunlar; kaynamaz kanlar;
Düşünmez başlar; aldırılmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Tegallübler, esâretler; tehakkümler, mezelletler;
Riyâlar; türlü iğrenç ibtilâlar; türlü illetler;
Örümcek bağlamış, tütmez ocaklar; yanmış ormanlar;
Ekinsiz tarlalar; ot basmış evler; küflü harmanlar;
Cemâatsiz imamlar; kirli yüzler; secdesiz başlar;
"Gazâ" nâmıyla dindaş öldüren bîçâre dindaşlar;
Ipıssız âşiyânlar; kimsesiz köyler; çökük damlar;
Emek mahmûru günler; fikr-i ferdâ bilmez akşamlar!... (s. 438)*

*"Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz;
Sâde Garb'ın, yalnız ilmine dönsün yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin;
Giden üç yüz senelik ilmi sık elden edinin.
Fen diyârında sızan nâ-mütenâhî pınarı,
Hem için, hem getirin yurda o nâfî suları." (s. 432)*

b. Osmanlılık, imparatorluk toprakları içinde bulunan milletlerin din ve ırk farkı gözetilmeksizin bir arada yaşamalarını arzulayan bir fikirdi. Fransız İhtilâli'nin uyandırdığı millî bağımsızlık duygusu sonucunda Müslüman olmayan milletler de imparatorluktan ayrılmaya başlamışlardı. *"Bu durumda, Hristiyan tebaayı dışarıda bırakan ve halifenin etrafında toplanan bir İslam milleti, 'yalnız müslüman tebedan ve dünyadaki bütün müslümanlardan oluşan bir birlik' meydana getirilmesi görüşü de kolaylıkla ileri sürüldü."* (Akyüz, Modern Türk..., 29) Bu görüş, Müslüman birliğini kurma isteği olarak, II. Abdülhamid devrinde devlet politikası olarak sürdürülmüştür. İşte Mehmet Âkif bu dönemde hem devleti hem de dünyadaki Müslümanları düşünerek İslâmcılık fikrine bağlı kaldı ve onun yılmaz bir savunucusu oldu. Sadece şiiriyle değil, Eşref Edib'le birlikte çıkardıkları, önce *Sirât-ı Müstakîm* daha sonra *Sebîlü'r-Reşâd* adını alan dergisinde makale ve tercümeleleriyle bu ideolojiyi savundu.

Tanzimat devrinde yaygın olan Osmanlılık ve İslâmcılık fikirlerinin yanı sıra, ancak I. Dünya Savaşı yıllarında görülmeye başlayan Türkçülük akımı ise sadece Türklerden oluşan millî bir devlet kurmak idealidir. Âkif, Türkçülerin dinî değil de ırkî unsuru öne çıkarmalarının Müslüman unsurlar arasında bölücülüğe sebep olacağı düşüncesindeydi. Oysa Müslüman birliği gerçekleşirse, zaten Türkler, Müslüman olduklarından bu birlik içinde yer alacaklardı.

Bu açılardan bakınca Osmanlıların vatan coğrafyası Osmanlı toprakları, Türkçülerinki dünya üzerinde nerede Türk varsa orası ve İslâmcılarınki de yine dünya üzerindeki tüm Müslümanların olduğu bölgelerdir. Mehmet Âkif'in derdi, Müslümanların birlik kurması olduğuna göre, onun vatan coğrafyası da ortaya çıkmış olur: *Âlem-i İslâm*.

Peki, bu birlik nerelerden oluşmaktadır? Mehmet Âkif, İslâm birliği fikri çerçevesinde hangi Müslüman unsurlardan, nasıl bahsetmiştir? Bu soruların cevabını aramadan önce şiirlerde sıkça geçen "yurt (vatan)" kelimesinin hangi bağlamlarda kullanıldığına bakmak gerekir: Bu kelime, şiirlerde çoğunlukla genel anlamıyla, yani milletlere ait olan *"vatan toprağı"* manasında ve bazen de Osmanlı veya İslâm toprakları anlamlarında kullanılmıştır. Şair için, eğer İslâm birliği gerçekleşmeyecek olursa yegane yurt Osmanlı topraklarıdır. Şu mısralar onun Türkçülük akımından ve "yurt"tan ne anladığını ortaya koyar:

*"Hürriyyeti aldık! Dediler, gaybe inandık;
"Eyvâh, bu bâzîçede bizler yine yandık!"
Cemiyete bir firka dedik, tefrika çıktı;
Sapsağlam iken milletin erkânını yıktı.
"Turan İli" namıyla bir efsâne edindik;*

"Efsâne, fakat, gâye!" deyip az mı didindik?
Kaç yurda vedâ etmedik artık bu uğurda?
Elverdi gidenler, acıyın eldeki yurda! (s. 449)

Türkçülerin aksine Âkif in vatan coğrafyası (özlediği yurt) ise *Âlem-i İslâm'dır*. "Mehmet Âkif; hayatını İslâmiyete adanmış, dostu Abdürreşid İbrahim Efendinin ağzından, Süleymaniye Camii'nde verilmiş bir vaaz şeklinde, bütün bu yanlışları ve bu hal devam ederse milletin başına gelecek felaketleri sayar." (Ersoy, 1991, LXVII):

- Beni kürsîde görüp, va'zedecek sanmayınız;
Ulemâdan değilim, şeklime aldanmayınız!
Dinin ahkâmını zâten fukahânız söyler,
Anlatırlar size bir müşkiliniz varsa eğer,
Bana siz âlem-i İslâm'ı sorun, söyleyeyim;
Çünkü hiçbir yeri yok gezmediğim, görmediğim.
Şark-ı Aksâ'dan alın, Mağrib-i Aksâ'ya kadar,
Müslüman yurdunu baştan başa kaç devrim var. (s. 437)

Safaha'ta kıta adlarından sonra gelen ikinci dereceden yerlerin, onun vatan topraklarının sınırlarını çizmede daha belirgin rol oynadığı açıktır. Şehir, ülke ve milletlerden Müslüman oldukları için veya Müslüman unsurları barındırdığından dolayı bahsedilenler şunlardır: Afgan, Arabistan, Arnavutluk, Beyt-i Makdis (Kudüs), Buhârâ, Cezâyir, Çerkez, Çin, Fas, Gazne, Gümülcine, Habeşli, Haydarâbâd, Hersek, Hıyve, Hicaz, Hilvan, Hindistan, Irak, İran, İstanbul, Kafkas, Kızanlık, Kırım, Kürd, Lâzistan, Mağrib (Cezayir, Fas ve Tunus bölgeleri), Medine, Mekke (Tihâme), Mısır, Necid, Osmanlı, Pomak, Semerkand, Serendip, Sind, Sudan, Şam, Taşkent, Tatar, Tunus, Türk, Türkistan, Yemen.

Son olarak Âkif in, şiirlerinde çizmiş olduğu vatan coğrafyasının sınırları içine aldığı yerlere hangi amaçlarla değindiğine bakalım. Bunu yaparken yukarıda sıraladığımız yerlerden sadece belli bir amaca yönelik olanları ve onların da hangi gayelerle dile getirildiği üzerinde durulacaktır.

Mehmet Âkif, düşlediği ve gerçekleştirmek için çabaladığı personel miti gereği birçok vesilelerle Müslüman unsurunun durumunu farklı açılardan değerlendirmiştir. İlk önce o, Türklerin, dünya Müslümanlarının (daha evvel olduğu gibi) lideri ve koruyucusu olmasını arzulamaktadır. Cehalete, ilimde geri kalışa, kavmiyyete, vurdumduymazlığa, ahlâksızlığa, hissizliğe, sahtekarlığa, dinden uzaklaşmaya şiddetle karşıdır ve şiirlerinde hep bunları ifade etmiştir. Onun şiirlerinde görülen bu meseleler, arzuladığı vatana kavuşamama sebeplerini hiç durmaksızın sayıp dökmesine sebep olmuştur. Faruk Kadri Timurtaş,

Âkif e göre Türk ve İslâm âleminin gerilik sebeplerinin neler olduğunu şöyle sıralamıştır:

"Uyanık olmama, ilimsizlik, cehalet, tefrika, atâlet, ye's, azmi bırakmak, mârifetsizlik ve faziletsizlik, ahlâk bozukluğu, mükemmel adam noksanlığı, ediplerin halkı irşad etmeyişi, ahlâksız edebiyat, fuhuş edebiyatı, çocuk terbiyesinde yanlış usûl, fena yetişmiş gençlik, yüksek tabakanın geriden bakması, fikir ayrılıkları ve beyni bozulmuş yığın yığın kafa, vicdan ve fikirde bir olmayış, dahilde hainler, köy ve köylünün ihmal edilişi, kötü zihniyet, kötü telâkkiler, kader ve tevekkülün yanlış anlaşılması, manevî bozukluklar, dertler, yaralar, milletin şaşkın, etrafını görmez hareketi, yüksek okulların mütehasıs yetiştirememesi, atalar gibi yaşamama, mazinin övünülecek taraflarını bırakıp pisliklerine sarılma, lafçılık, müspet iş görememe, vatana sahip olamama, vatan sevgisinin azlığı, mütefekkirlerle halkın arasındaki açık oluşu, Doğu'yu da Batı'yı da anlamayan zümrelerin bulunuşu." (Timurtaş, 1987, 11-12). Bunlar aynı zamanda Âkif in nasıl bir vatan istediğinin de açık göstergeleridir.

Bu noktada şairin İslâm âleminin vaziyetini nasıl gördüğüyle ilgili olarak şiirlerinden birtakım örnekler vermek yerinde olacaktır:

A) Âlem-i İslâm'ın uyanması, kalkınması; Hristiyanların baskısı ve nüfuzu altında oluşuyla (parçalanma, egemenlik altına girme ve savaşlarla) ilgili olan bazı bölümler:

*Cemaat, elverir artık, bu uykudan uyanın,
Hudâ rızâsı için, dünkü hâdisâtı anın!
Ölüm kolay... Diyebilsek sonunda: "Kurtulduk!"
Bu intihâr, öteden, üç yüz elli milyonluk,
Zavallı âlem-i İslâm için elîm olacak!
Biz olmasak bu kadar hânümân yetîm olacak!
Tunus'ta, Fas'ta, Cezâyir'de, Çin'de, İran'da,
Cava'yla, hıttâ-i Hindî'de, belki Afgan'da,
Sibirya, Hıyve, Buhârâ, Kırım muhitinde,
Yaşarken ehl-i salîbin nüfûzu altında; (ss. 257-258)*

*"Medeniyyet!" size çoktan beridir diş biliyor;
Evvelâ parçalamak, sonra da yutmak diliyor.
Arnavutluk size ibret olacakken, hâlâ,
Ne bu şûrîde siyâset, ne bu fâsid davâ?
Görmüyor gittiği yanlış yolu, zannım, çoğunuz...
Size rehberlik eden haydudu artık kovunuz!
Bunu benden duyunuz, ben ki, evet, Arnavud'um...
Başka bir şey diyemem... İşte perişan yurdum!.. (s. 191)*

"Fedâ-yı cân edeceksin!" demiş "vatan" hissi...
 Demek: Heder değil oğlun, vatan fedâîsi.
 Bilir misin ne kadar anne var bugün, yasta,
 Tunus'ta, sonra Cezâyir'de, sonra Kafkas'ta? (s. 309)

- Bu kanlı perde nedir?
 - Hangi kanlı perde, şu mu?
 Gümülcine'yle havâlîsidir ki, bir canavar
 Bu melanetleri yapmaz - meğer ki Bulgarlar! -
 Ne ihtiyar seçiyor, bak, ne kimsesiz tanıyor;
 Beş altı günde otuz bin adam boğazlanıyor!
 Pomakların deşilip süngülerle vicdânı;
 Alınmak isteniyor tâ içinden îmânı! (s. 268)

B) Sadece Müslüman oldukları, Müslüman muhitinde buldukları için değinilenler. Burada da Mehmet Âkif'in Medine'de Hz. Peygamber'in kabrini ziyaretini anlatan mısraların peşine gelenleri ve bir diğer örneği vereceğiz.

Evet, o koskoca âlem... Tunuslu, Afganlı,
 Transvalli, Buhârâlı, Çinli, Sudanlı,
 Habeşli, Hıyveli, Kaşgarlı, yerli, Hersekli,
 Serendib'in, Cava'nın, Mağrib'in bütün şekli;
 Hülâsâ, attığı kollar, muhît-i garbîden,
 Cihân cihân dolaşıp, müntehâ-yı şarka giden,
 O dûdmân-ı kerîmin sayılmaz evlâdı,
 Huzûr içinde bırakmış bu mahşer-âbâdı! (s. 329)

Şark'ı baştan başa yıllarca dolaştım, gezdim;
 Hem de oldukça görürdüm. Kafa gezdirmezdim!
 Bu Arabmış, bu Acemmiş, bu Tatarmış, demedim.
 Müslüman unsurunun hepsini gördüm kendim. (s. 175)

C) Tefrika (ayrılık) sebebiyle ve geri kalmışlık yüzünden Avrupa'nın işgal ettiği veya böldüğü yerleri konu edinen bazı bölümler:

Girmeden tefrika bir millete, düşman giremez;
 Toplu vurdukça yürekler, onu top sindiremez.
 Bırakın eski hükûmetleri meydandakiler
 Yetişir, şöyle bakın ibret alan varsa eğer.
 İşte Fas, işte Tunus, işte, Cezâyir, gitti!
 İşte İrân'ı da taksîm ediyorlar şimdi.
 Müslüman, fırka belâsıyla zebûn bir kavmi,
 Medenî Avrupa üç lokma edip yutmaz mı?

*Ey cemâat, yeter Allâh için olsun, uyanın...
Sesi pek müdhiş öter sonra kulaklarda çanın!* (ss. 166-167)

*Neden hükûmete Kur'an'la bağlı Arnavud'u
Ayırdınız da harâb ettiniz bütün yurdu?* (s. 270)

*Bilirsiniz ki: Mısır, kâinât-ı İslâm'ın
O sıska gövdesi üstünde âdetâ kafası;
Diyâr-ı Hind ise, göğsünde kalb-i hassâsı;
Sizinkiler de, kımıldanmak isteyen koludur!* (s. 321)

D) Geri kalmışlıktan dolayı Müslümanların kınandığı yerler:
*Felâketin başı, hiç şüphe yok, cehâletimiz;
Bu derde çâre bulunmaz -ne olsa- mektepsiz.
Ne Kürd elifbeyi sökmüş, ne Türk okur, ne Arab;
Ne Çerkes'in, ne Laz'ın var bakın, elinde kitâb!
Hülâsâ, milletin efrâdı bilgiden mahrûm.
Unutmayın şunu lâkin: "Zaman: Zamân-ı ulûm!"* (s. 255)

Safahat, baştan sona okunduğunda bu gibi bölümlere sık sık rastlarız. Mehmet Âkif'in buralarda söylediği hemen hemen her sözün bugün de geçerli olduğunu görebiliyoruz. Bilimde, esarete, cehalette, sorumsuzlukta, tembellikte çok fazla şey değişmiş değildir bugün.

Sonuç

Milletlerin hayatında, her bir milletin vatan coğrafyasının dış sınırlarını olduğu kadar iç sınırlarını da çizen, siyaset ve sanat alanlarında büyük şahsiyetler yetişmiştir. Türk tarihinden bildiğimiz Bilge Kağan, Kültigin, Tonyukuk, Alparslan, Tuğrul ve Çağrı Beyler, Osman Bey ve diğer dirayetli Osmanlı padişahları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk hep bu büyük liderlerdendir. Hoca Ahmed Yesevî, Yunus Emre, Mevlânâ, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Gökalp, vd. ise milletimizin ruh coğrafyasında büyük tesirler bırakmış sanatkârlardır. Vatanları kuran ve milletlerini geleceğe taşıyan bu tür kişileri iyi tetkik edip anlamalıdır.

İşte Âkif de bu vasıflara sahip bir şahsiyettir. Milletimizin kurtuluşu için Mustafa Kemal'in çağrısı (Ersoy, 1991, XXXIX-XL) üzerine Ankara'ya gelip ilk Millet Meclisi'nde bulunmuş ve halkı millî mücadeleye teşvik etmek için il il gezip vaazlar vermiş olan Mehmet Akif, yaşadığı günlerden bugüne üzerinde çok söz söylenmiş bir şairimizdir. Şahsiyeti, mücadelesi ve sanatı hakkında yazılanlar onun nasıl bir insan, nasıl bir vatanperver ve Müslüman olduğunu yeterince ortaya koymak-

tadır. Bu noktada son sözü Mehmet Âkif'le gece gündüz birlikte olmuş fikir ve mücadele arkadaşı, Birinci Büyük Millet Meclisi mebusu Hasan Basri Çantay'a bırakalım:

"Âkif, bazı telâkkilere göre, belki "geri" idi, yahut sadece "din şairi" idi. Fakat, ona benzemeyen, onun gibi olmayan hangi babayiğit ve ileri bir şairimiz bu millete, bu milletin öz ruhuna onun kadar işleyebilmiştir? Kim Âkif kadar "bu cennet vatanın uğruna" bütün varlığını vakfûfedâ etmiştir? Muârizlarından hangisi bir Balkan Fâciası, bir Çanakkale Destanı, bir İstiklâl Marşı ibdâ' edebildi? Hangisi, meselâ, bir Meyhane, bir Mahalle Kahvesi, bir Hasta, bir Küfe, bir Bayram, bir Seyfi Baba, bir Köse İmam... yazdı? Daha ileri gidiyorum: Dünyanın hangi kıt'asındaki bir İslâm veya Türk şairi Türkün yahut mensûb olduğu İslâm milletinin âlâmını -bilâ fâsıla- Âkif kadar duydu ve bütün ömrünce onu cihanlara duyurdu?" (Çantay, 1966, 44)

¹ Mehmet Kaplan'ın efrâdını câmi ağıyarını mâni olan şu değerlendirmesi bu yargıyı yeterince ispatlamaktadır: "Türk edebiyatında onun kadar içinde yaşadığı devri bütün teferruatı ile gören ve gösteren başka bir şâir yoktur, denilebilir. Safahat, muayyen bir nokta-i nazardan tasvir edilen bir manzum romana benzer: Sokak, ev, kulübe, saray, meyhane, câmi, köy, şehir, fakir, zengin, dindar, dinsiz, cılız, pehlivan, korkak, kahraman, halk, yüksek tabaka, münevver, cahil, yerli, yabancı, Avrupa, Asya, ticaret, siyaset, harp, sulh, şehircilik, köycülük, mâzi, hâlihazır, hayâl, hakikat, hemen hemen her şey Âkif'in duyuş ve görüş sahnesine girer. Ve o bunları yalnız şiirin değil, edebiyatın bütün ifade vasıtalarıyla anlatır: Tasvirler yapar, portreler çizer, hikâyeler söyler, fıkralar anlatır, konuşmalara baş vurur, vaaz verir. Komik, trajik, öğretici, hamâsî, lirik, hakimâne her edayı, her tonu kullanır. Bu suretle Âkif şiirin hududunu nesir kadar, edebiyat kadar genişletir; hatta edebiyatı da aşar, onu hayatın ta kendisi yapar." (Kaplan, 1997, 174)

² Safahat'tan yapılan alıntılar M. Akif Ersoy, **Safahat**, (Hzl. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul 1991 baskısından ve alıntılarının sayfa numaraları parantez içinde gösterilmiştir.

KAYNAKÇA

(1993). **Collins Cobuild English Language Dictionary**, Harper Collins Publishers, London.

AKYÜZ, Kenan. **Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi**, İnkılâp Kitabevi, 5. bs., İstanbul, (tarihsiz).

AKYUZ, Kenan. **Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri**, İnkılâp Kitabevi, 5. bs., İstanbul, (tarihsiz).

ALPTEKİN, Turan (1975). **Bir Kültür Bir İnsan**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul.

ÇANTAY, Hasan Basri (1966). **Akifnâme**, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul.

DEMİR, Yavuz (1987). "Safahat'ta Bazı İnsan Tipleri", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 2, ss. 285-298.

ECO, Umberto (1996). **Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti**, çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul.

ELMAS, Nazım (2000). **Hisli Yürek-Mehmet Âkif Ersoy (Sanatı ve Sanat**

Anlayışı-Üslûbu), Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası Yayınları, Ankara.

ERSOY, Mehmet Akif (1991). **Safahat**, (Hzrl. M. Ertuğrul Düzdağ), İz Yayıncılık, İstanbul.

HAKSAL, Ali Haydar (1999-2000). "Mehmed Âkif: Şiirine Bakışı, Poetika ve Eleştirisi", **Yedi İklim**, S. 117-118.

KAPLAN, Mehmet (1991). **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3-Tip Tahlilleri**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

KAPLAN, Mehmet (1997). **Şiir Tahlilleri I**, Dergâh Yayınları, İstanbul.

ÖZBALCI, Mustafa (1987). "Batılılaşma Gayretlerimiz ve Mehmet Akif Ersoy", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 2, ss. 189-220.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1988). **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1987). **Mehmet Âkif ve Cemiyetimiz**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

WELLEK, R.-WARREN, A. (1983). **Edebiyat Biliminin Temelleri**, çev. A. E. Uysal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.